

פרשת נח – "ונעשה לנו שם" – למה לא?

משם: ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן
את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשומר
את דרך עץ החיים" (שם ג', כ"ב-כ"ד)
אף כאן נוקט ה' במהלך דומה, ומפיץ את גזע האדם
ממקומו.

נבקש, אפוא, להתחיל את עיונונו בגן העדן. כך ניטיב
לעקוב אחר הלך מחשבתו של הבורא, שלמראית עין,
מתנכל שוב ושוב ליוזמות יצירו.

ב. ויקרא האדם שמות

במהלך שהותו בגן עדן הספיק האדם למלא משימה
בודדת, אותה הועיד לו בוראו:

"ויצר ה' א-להים מן האדמה כל חית השדה ואת
כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא
לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו:
ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים
ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו"
(שם ב', ט"ז-כ')

האדם צלח את קריאת שמות כל בעלי החי, ואז נוכח
לדעת שנותר בודד. לפתרון מצבו נבראה הנקבה.
מאחר שנבראה, המשיך האדם מתוקף תפקידו וקרא
אף לה שם:

"ויפל ה' א-להים תרדמה על האדם וישן ויקח
אחת מצלעותיו ויסגר בשר תחתנה: ויבן ה' א-
להים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה
ויבאה אל האדם: ויאמר האדם זאת הפעם עצם
מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש
לקחה זאת, (שם, כ"א-כ"ג)

נשים לב, כי במסגרת קריאת השם לאישה, האדם
מכתיר את עצמו בתואר 'איש'. אין כאן המקום לעמוד
על מלוא המשמעות למהלך זה³. נציין, שמהלך זה
בסופו של דבר דעך ולא הותיר רושם. לכל אורך סיפור
אכילת פרי עץ הדעת, האדם מכונה רק פעם בודדת
בתואר זה, ואף זאת בהזדמנות סמלית לכשעצמה,
בעת מתן העונש לאישה "ואל אישך תשוקתך" (שם ג',
ט"ז).

בסוף העלילה, אנו לומדים כי שוב האדם קרא שם
לנקבה, ואנו מבינים שבא להחליף את קודמו:

"ויקרא האדם שם אשתו חיה כי הוא היתה אם
כל חיה" (שם ג', כ')

שם זה משתלב יותר במערך הנבראים, שאליהם
התייחס האדם בקריאת שמותם:

"וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו"
(שם ב', ט"ז)

כנראה, מהלך זה בא לבטל את המעמד החרגי שהעז
האדם להעניק לו ולזוגתו בצמד השמות "איש-אישה".

לעילוי נשמתם של איתן פלמר ז"ל וברכיה סוסלוביץ ז"ל
ה' נתן וה' לקח יהי שם השם מבורך
נא להתפלל לרפואת הגוף והנפש של
נחשון מאיר בן הינדל רות ואלמוג דוד בן סיגל

א. חסימת יוזמת בני האדם

עלילת 'מגדל בבל' היא אחת מתעלומות המקרא.
יוזמת המין האנושי נראית כתמימה למדי, עד כדי כך
שהקורא מתקשה להבין מה רע ראה הבורא ביוזמה זו
עד שנחלץ לחסימתה:

"ויהי כל הארץ שפה אחת ודבָרִים אֶחָדִים: ויהי
בְנִסְעָם מִקְדָם ויִמְצְאוּ בְקֶעָה בְאֶרֶץ שִׁנְעָר ויִשְׁבוּ
שָׁם: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלְבְנֶה לְבָנִים
ונִשְׂרָפָה לְשָׂרְפָה וְתִהְיֶה לָהֶם הַלְבָנָה לְאִבָּן וְהַחֲמֵר
הִיָה לָהֶם לְחֵמֶר: ויאמרו הבה נבְנֶה לָנוּ עִיר
ומגְדֵל וראשו בשָׁמַיִם ונַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפּוּץ
עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ: וירד ה' לראות את העיר ואת
המגְדֵל אֲשֶׁר בְּנוּ בְּנֵי הָאָדָם: ויאמר ה' הן עַם
אֶחָד וְשִׂפָה אֶחָת לְכָלם וְזֶה הַחֲלֹם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה
לֹא יִבְצֵר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת: הֲבֵנָה נִרְדָּה
ונְבִלָה שֵׁם שְׁפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְתֵי
רֵעֵהוּ: ויִפֹּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ
ויַחַדְלוּ לְבִנֹת הָעִיר" (בראשית י"א, א'-ח')

הפרשנים לדורותיהם נענו לאתגר, והציעו מספר
פתרונות לעניין. ברובם, נשענים הפירושים על ניתוח
פילוסופי של הנושא, ופחות על לשון המקרא².

כבר בדברי ימי העולם הקצרים מצאנו, ש-ה' מביע
חשש מיוזמת האדם שאינה לרוחו ונרתם למניעתה:

"ויאמר ה' א-להים הן האדם הִיָה כְּאֶחָד מִמְּנוּ
לְדַעַת טוֹב וְרַע וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גֹּם
מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחַי לְעַלְמִם: וישלח ה' א-
להים מִגֹּן עֵדֶן לְעַבְדֵי אֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח

1 מבוסס על פרק ג' בספרי "האדם- בין היוצר ליצור" (הוצאת תבונות,
תש"ע).

2 רש"י הביא את דברי חז"ל, שהתכוונו למרוד בבורא באמצעות בניית
המגדל. האבן עזרא והרד"ק, טענו שהתכוונו לשמור על אחדותה של
האנושות, אך הרמב"ן סירב לקבל פירוש זה, משום שלא יתכן שמחשבה זו
תאריך ימים, עם התרבות האנושית.

עייני עוד בדרשות הר"ן (דרוש א') שביאר שביוזמה לכשעצמה לא היה כל רע,
אלא שאחדות העולם גוררת בהכרח שלטון מאוחד. בהיות העולם עובד ע"ז,
אחדות זו תקשה על עובדי ה' להימלט מידי הטועים, ולפיכך תאט את
התקדמות העולם לעבר אמונת האמת. אברבנאל דחה את דבריו במספר
טענות, וביניהן, שבלבול לשונות האומות לא מונע בהכרח מלכות אחידה,
כמו שקרה באמפריית שונות, כפרס ומדי תחת שלטון אחשוורוש. הוא עצמו
ביאר את טעותם בכך שהיה עליהם להתאים את חייהם לסגנון חיים פשוט
יותר המתאים לטבע שהמציא להם הבורא, ולהתפנות להתמקד בשלמות
נפשם, בעוד הם ביכרו לרכז את מאמצייהם בבניית עיר וסדור העניינים
המדיניים, שהוא עניין מיותר וצופה רעות לגזע האנושי. כדי למנוע זאת,
הופצו על פני הארץ.

3 בהקשר זה עיין בפרק א' של ספרי הנ"ל בהערה 1 "הרקע לחטא עץ הדעת".

נבקש לאשש את התמקדותנו ב'עשיית השם' וקריאתו, בשימת לב לאמצעי ספרותי נוסף. בפרשייתנו נגלה שהמילה 'שם' מופיעה לא פחות משבע פעמים, בהופעות שונות:

1. "וַיִּמְצְאוּ בְקֶעָה בְּאֶרֶץ שְׁנַעַר וַיִּשְׁבוּ שָׁם" (שם ב').
2. "הִבֵּה נִבְנָה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרָאִשׁוּ בַשָּׁמַיִם וַנַּעֲשֶׂה לָנוּ שָׁם" (שם ד').
3. "הִבֵּה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם" (שם ז').
4. "וַיִּפֹּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם" (שם ח').
5. "עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבָל" (שם ט').
6. "כִּי שָׁם בָּלַל ה' שְׁפַת כָּל הָאָרֶץ" (שם).
7. "וּמִשָּׁם הִפִּיצָם ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (שם).

כללנו ברשימה זו מילים המורכבות מהאותיות 'ש.ם.' למרות שמשמעותן שונה, ולאמיתו של דבר אף הפוכה. נתינת 'שם' מקנה ייחוד לדברולתופעה, ומאפשרת להתייחס אליה מעתה באופן מסוים. לעומת זאת, המילה 'שם' מציינת את סתמיותו של הדבר. הוא אינו מיוחד ומסוים בשום צורה, ולכן הוא מתואר רק על ידי מיקומו, שהוא מונח 'שם'. כך במשחק מילים מבריק, מצליח המקרא לספר לנו את סיפורו של מגדל בבל, שהחל בשאיפה לעשות באמצעותו "שם", אך בסופו של דבר, נותר "שם". באמצעי זה, רומז לנו שוב המקרא על מרכזיותה של קריאת השם בסיפורנו.

ההיסטוריה, מסתבר, חוזרת, ואנו נחשפים לשאיפה אנושית החוזרת על עצמה. האדם מבקש לייחד את עצמו ולעשות לעצמו שם. הוא אמנם כשל בכך בגן העדן, אך עורר את חששו של ה' שינסה שוב לקנות לו שם באמצעות 'חיי נצח', ולכן מונע אף התפתחות בכיוון זה. כעבור זמן, מבצבץ ניסיון נוסף. הפעם לא כפרט, אלא ניסיון משותף לכלל האנושות.

אם זו אכן שאיפה אנושית אופיינית, הרי שסימן השאלה המיתמר על תגובתו של ה' לעניין מתחזק. מדוע אין יוצר האדם מעודד שאיפה זו ומסייע בפיתוחה, ואנו אף חוזים בניסיונות חוזרים ונשנים מצדו להכשילה?

ה. וְעִשִׂיתִי לְךָ שֵׁם כְּשֵׁם הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר בְּאָרֶץ

נראה כי אין צרה עינו של היוצר ביצוריו, אלא הוא אף חפץ בהצלחתם ובמימושם העצמי. זו זכותם ואף חובתם לעצמם ולעולם בו הם חיים. אך לא פחות מכך, הבורא ער לסכנה האורבת להם במהלך המסלול לעשיית שם. התמקדות הגזע האנושי במחקר עצמו והעמקה בחקר עולמו תיטיב עמו, ותבורך מפי עליון. אלו שיצליחו במחקרם יזכו את עצמם אף בשם ותהילה. אך ברגע ש'עשיית השם' תיהפך למטרת המחקר או למניע שלו, ולא עוד תופעה נלווית לתוצאותיו, הרי שעלול גזע האדם להמיט אסון על עצמו.

בשלב זה מביע הבורא את חששו מאכילת עץ החיים. כעת, עלינו לדלג לסיפור מגדל בבל, כדי לקשר בין הסיפורים, ולנסות מדוע מבקש הבורא לסכל יוזמות מעין אלו.

ג. וַנַּעֲשֶׂה לָנוּ שָׁם

לאחר שהתאושש גזע האדם ממוראות המבול, הוא מבקש לבנות מגדל שראשו בשמים. מטרת בנייה זו מבוארת בכתוב:

"וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה נִבְנָה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרָאִשׁוּ בַשָּׁמַיִם וַנַּעֲשֶׂה לָנוּ שָׁם פֶּן נִפּוֹץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (שם י"א, ד')

על רקע אירוועי 'גן עדן' שהצבענו עליהם, עולה התמונה הבאה: ברגע שהאדם נעזב לנפשו הוא שוב מבקש להשלים את שהחל בגן העדן, ולקרוא לעצמו שם. תכנית זו, מעוררת תגובה משמיים:

"וַיִּרְדּוּ ה' לְרֹאֵת אֶת הָעִיר וְאֶת הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְנֵי הָאָדָם: וַיֹּאמֶר ה' הֵן עַם אֶחָד וְשִׁפְהָ אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחֲלֹם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת" (שם, ה'-ו')

נשים לב, כי המגדל כבר עומד על תילו. הבורא איננו מודאג מעצם קיומו אלא מההשלכות לכך על העתיד. למראית עין, הכתוב לא מבאר לנו את טיבן של אותן ההשלכות מהן מוטרד הבורא. אולם לאמיתו של דבר הן כבר נפרסו בפנינו, שכן מטרת היזמים הינה 'לעשות להם שם'. אם כך הדבר, הרי שככל שהעיר תגדל – שמם יגדל וינשא לשם ותהילה.

נמצא, כי לא הבניין עצמו מטריד את הבורא אלא השם והפרסום שיביא לבונו.

ניתוח זה מקבל חיזוק מעובדה נוספת. לו עצם הבניין היה הגורם המטריד, הרי שכדי למנוע את קיומו היה מתבקש להחריבו. אולם, הבורא שמבקש לסכל את יוזמת בוניו, הציב לעצמו מטרה אחרת:

"הִבֵּה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ: וַיִּפֹּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר" (שם, ז'-ח')

לאור תגובת הבורא, ננסה לחשוף את היעד שביקש להשיג בפעולתו. נראה, שבלבול השפה פוגע בראש ובראשונה ביכולת לקרוא שמות, וממילא לא יוכלו 'לעשות להם שם'. בשעה שהתקשורת משתבשת, וכל גזע מכנה בניב שונה תופעות וחפצים, הרי שכבר לא יתכן למישהו לעשות לו "שם". הוא יזכה בתיאור שונה בכל מקום, לפי אוצר המילים של אותה שפה.

בהתאם לכך, העניין מסתיים במהפך קיצוני, שמחזק שוב את הצעתנו:

"עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבָל כִּי שָׁם בָּלַל ה' שְׁפַת כָּל הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הִפִּיצָם ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (שם ט')

בסופו של דבר, שמה הונצח על שם פעילותו של ה' בתחומה, ולא הנציח את בונייה. כך, הרצון של האדם לעשות לו שם באמצעות העיר נגוז לחלוטין.

ד. וַיִּפֹּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם

והדחף 'לעשות לעצמו שם', עלולה להביא להתרכז בעצמו במקום בתוצאות מחקריו.

אם האדם יתמקד בהאדרת שמו והגנה עליו כמטרה בפני עצמה, הרי שבסופו של דבר יוסט מרכז הכובד של המחקר ליריבות פנימית, ולא עוד חתירה לאמת המדעית. כך, נמצאת כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי⁴.

דברים ברוח זו, בסגנונו, כתב ר' צדוק הכהן מלובלין:
"וההתחלה בהשתדלות אדם להתקדש הוא...
החפץ להתדמות לאדם העליון שזהו כל שורש השתדלות אדם, על ידי החשק שיש לו להתדמות לעליון היינו להדבק במדותיו ולהתקדש בקדושתו שזהו חשק היצר טוב: ועל כן נקרא אדם לשון אדמה לעליון (ישעיה י"ד, י"ד) שהוא בקדושה שורש בריאת האדם היה לדבר זה, אלא שמצד הידיעה דטוב ורע בא היצר רע והחשק להתדמות לעליון מצד התאוה והחשק לגרמיה שהוא הרע ולא על דרך הביטול, בא התחלת הסתת הנחש והייתם כאלקים וגו' לפתותו שיוכל להתדמות עצמו, לא שיתבטל ויתכלל במקורו רק שיהיה נפרד ורשות לגרמיה וכאלקים שזהו עבודה זרה גמורה, ועל זה הם כל עצות התורה לאהפכא דמיוני היצר רע לקדושה. וזהו החודש אשר נהפך וגו' שזה כל ענין כח וגבורת האדם הכובש יצרו ובא להתקדש, שיהפך כל דמיונותיו דהיינו כל מיני חמדות וחשקות שלבבו משוקע בהם לקדושה"

(מחשבת חרוץ ד')
מרגע נפיחת נשמת אפיו טבע היוצר את השאיפה לשאוף לאויר פסגות' מכאן אף תצורת שמו כ'אדם', מלשון 'אדמה לעליון'. הוא נקרא לא לשקוט על שמריו אלא לשקוד על מימוש יכולותיו.

אמנם, עליו להיות זהיר בעצמו, ולא להיסחף בתאוותו, להעצים את עצמו. דווקא התמכרות למשימה זו,

4 משפט זה לקוח מלשון הרמב"ן בקטע בו הוא דן במשמעות טענת משה "למה יאמרו מצרים" (שמות ל"ב, י"ב):

"והטעם בטענה הזאת, איננו כרוצה להראות כחו בין שונאיו, כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו. אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו, ושם הרשות בידו להרע או להטיב, וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופרסם בהם באותות ובמופתים כי הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים. והנה אם ישוב ויאבד זכרם, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם, ואם אדם יזכיר כן, יחשבו כי היה כח מכחות המזלות והכוכבים וחלף ועבר. והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי, שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעיס לפניו, ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם, שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים" (רמב"ן דברים ל"ב, כ"ו)

בדבריו, מתווה רמב"ן מהלך בסגנון דומה. העולם נברא במטרה לאפשר לאדם להצליח להגשים את ייעודו כאדם, בעל בחירה חופשית. אמנם, מתוך כך, קיים סיכון שהוא עלול לסכן את הבריאה בכך שירוקן אותה מייעודה. כבורא, ה' חש מחוייב להבטחת ייעודה של הבחירה ונוקט בצעדים שיביאו אותה לייעודה. זהו הרעיון העומד מאחורי התנהלות ה' גם בפרשיות אלו.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב גד אלדד התשע"ח
עורך: אורי יעקב בירן
בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
www.vbm.etzion.org.il
האתר בעברית:
האתר באנגלית: http://www.vbm-torah.org
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il